

Vážený pán predseda, vážené dámy, vážení páni,

svoj príspevok pre dnešný seminár som nazval „*Digitalizácia v Archíve bezpečnostných zložiek – vznik, súčasnosť a aktuálne výzvy*“.

Digitalizačné pracovisko Archívu bezpečnostných zložiek (ABS) vzniklo na začiatku roku 2015 v súvislosti s prijatím nového organizačného poriadku, ktorý vstúpil do platnosti 1. februára 2015. Nové Oddelenie digitalizácie a ochrany archíválií (5. oddelenie) v sebe zahrnulo okrem novovzniknutého digitalizačného aj bývalé reštaurátorské pracovisko. Tento krok fakticky znamenal, že archív v porovnaní s minulým obdobím prevzal plnú zodpovednosť za priebeh digitalizácie, jej výsledky a kvalitu výstupov.

Za účelom minimalizácie negatívnych vplyvov prevozu na fyzický stav originálov bolo rozhodnuté vykonávať digitalizáciu na lokálnych digitalizačných pracoviskách. K už existujúcim pražským v Braníku a na Struhe pribudlo tretie v Kaniciach. Okrem už spomenutého účelu mal tento krok výrazne pozitívny vplyv na rýchlость vybavovania úradnej agendy a žiadostí od fyzických osôb.

Čo sa technického a personálneho zabezpečenia týka, bolo z väčšej časti zabezpečené delimitáciou z ÚSTR. Ten zabezpečoval digitalizáciu archíválií ABS od roku 2008. Novinku oproti predchádzajúcemu obdobiu znamenalo zakúpenie skenerov na negatívy (po jednom na každé pracovisko), ktoré sú súčasťou nezanedbateľného množstva archívnych dokumentov.

V súčasnosti prebieha skenovanie v Braníku na troch knižných skeneroch plus jednom skeneri na mikrofíše, na Struhe sú k dispozícii dva knižné skenery a v Kaniciach jeden. Pôvodné delimitované knižné skenery formátu A3 zn. Minolta boli v rokoch 2019 až 2021 nahradené štyrmi knižnými skenermi zn. Zeuschel formátu A2. V súčasnosti dokáže ABS vlastnými prostriedkami digitalizovať papierové predlohy, fotografie, sklené a celuloidové negatívy, v spolupráci s digitalizačným pracoviskom ÚSTR kotúčové mikrofilmy a s externými dodávateľmi niektoré typy zvukových a obrazových nosičov.

V súvislosti so vznikom digitalizačného pracoviska ABS boli zakotvené v smerniciach a uvedené do praxe postupy prípravy, digitalizácie a následnej kontroly. Žiadna zmena oproti predchádzajúcemu obdobiu sa nedotkla technických výstupných

parametrov digitalizátov. Pevnou súčasťou procesu prípravy archiválií na digitalizáciu sa stalo reštaurátorské pracovisko. Odborne rieši všetky problematické zásahy, ktoré nie je možné uskutočniť na oddelení prípravcu.

Najväčšou zmenou v porovnaní s predchádzajúcim obdobím prešiel systém kontroly po digitalizácii. Od roku 2015 až do súčasnosti je prakticky bezo zmeny nastavený systém dvojstupňovej kontroly. Zodpovednosť v rámci archívu sa tak prakticky delí medzi oddelenie vykonávajúce digitalizáciu a prípravcu. Na digitalizačných pracoviskách v Braníku a Kaniciach sú špeciálne určení pracovníci, ktorí majú za povinnosť vykonať 100% kontrolu digitalizátu oproti originálu. Kontrola sa zameriava najmä na úplnosť a obrazovú kvalitu. Rovnakým spôsobom prebieha kontrola aj na Struhe, tú však v pravidelných intervaloch vykonáva pracovník 5. oddelenia z Braníka. Ďalší stupeň kontroly prebieha po odovzdaní originálu na príslušné oddelenie, ktoré má za povinnosť skontrolovať 10% náhodne vybraných digitalizátov z danej skenovanej dávky. V prípade, že by bolo v kontrolovanej dávke zistené viac ako 1% chýb, je nutné ju celú digitalizovať znova. Na príslušnom lokálnom digitalizačnom pracovisku by bezodkladne prebehlo preorganizovanie práce, pretože by išlo o zjavné systémové zlyhanie. Podľa štatistických vyhodnotení sa chybovosť v prvej fáze kontroly pohybuje v rozpätí od 0,05 do 0,1 % a v druhej fáze je ešte omnoho nižšia.

V tejto súvislosti sa nemožno nedotknúť výrazného kvantitatívneho prepadu množstva digitalizátov oproti predchádzajúcemu obdobiu vymedzenému rokmi 2008 až 2014, kedy prebiehala digitalizácia na pracovisku ÚSTR (spolu bolo digitalizovaných cca 28 miliónov súborov). Z môjho pohľadu je príčin niekoľko. Systematická kontrola skenov zo spomenutého obdobia a náprava zistených nedostatkov čiastočne spomaľuje vzhľadom na náročnosť manipulácie proces digitalizácie. Taktiež klesol podiel mikrofiší skenovaných na poloautomatickom zariadení, v porovnaní s papierovými predlohami, z niekoľkých desiatok percent na aktuálnych 10-15 percent. Tu bol navyše zvolený čiastočne odlišný systém skenovania.

Od januára 2024 prebieha po zapojení reštaurátorského pracoviska proces digitalizácie až na výnimky prostredníctvom elektronického administratívneho systému SODA (Správa obehov a digitalizácie archiválií). Systém vyvinutý v ABS vlastnými prostriedkami umožňuje širokú škálu činností. V súvislosti s digitalizáciou odbúral

prakticky všetku papierovú administratívu, pretože nahrádza v elektronickej forme sprievodný protokol prípravcu s jeho všetkými rubrikami (popis fyzického stavu, nutnosť reštaurátorského zásahu, archívne a ďalšie metadáta...). Tiež umožňuje rozdelenie práce medzi jednotlivých operátorov, kontrolu samotného procesu digitalizácie a správu realizácie dvojstupňovej kontroly, prepojenie elektronických archívnych pomôcok a ďalších databáz s konkrétnymi digitalizovanými inventárnymi jednotkami. Slúži tiež ako prehliadač digitalizátov, nástroj na ich ďalšiu postprodukciiu a sprístupnenie v ebadateľni. Jeho súčasťou je nástroj na rozpoznávanie textu, takže umožňuje vyhľadávanie v digitalizátoch podľa kľúčových slov.

V posledných rokoch sa zmenil pomer digitalizovaných archíválií od bádateľskej agendy stále viac smerom k systematickej digitalizácii. Je nutné spomenúť, že 5. oddelenie, teda oddelenie realizujúce digitalizáciu, nemá žiadnu možnosť zasiahnuť do výberu archíválií. Ten je plne v kompetencii jednotlivých správcofských oddelení, pričom zohľadňuje najmä hľadisko fyzického stavu archíválie – nutnosť minimalizovania kontaktu s originálom a prípadného reštaurátorského zásahu a tiež bádateľské využívanie tej konkrétnej archíválie. Práca s digitálnymi kópiami umožňuje ich paralelné využívanie v rovnakom čase a výrazne zjednodušuje proces sprístupňovania.

V porovnaní s inými archívmi v Českej republike si dovoím konštatovať, že čo sa kvantity digitalizácie a množstva sprístupnených dokumentov v elektronickej forme týka, zaujíma ABS pozíciu na popredných priečkach. Z môjho pohľadu sa však nachádza na hranici kapacitných možností. Ďalšie zrýchlenie by bolo možné realizovať navýšením personálnych kapacít a s tým súvisiaceho zodpovedajúceho technického vybavenia.

Rok	Počet i.j.	Počet skenov archiválií ABS	Z toho pracovisko ÚSTR
2015	6802	605718	226946
2016	5118	788856	209915
2017	3740	551198	37735
2018	4862	593340	104205
2019	4762	686312	140074
2020	3681	478353	124542
2021	7350	609231	74958
2022	11885	719187	138976